

УДК 347.9(346+347)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.52>

ЗУСТРІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ГАРАНТІЯ СПРАВЕДЛИВОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВИ В ЦИВІЛЬНОМУ ТА ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Івасин О.Р.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент.**доцент кафедри міжнародного, цивільного**та комерційного права,**Державний торговельно-економічний університет*

ORCID: 0000-0002-5329-7093

Івасин О.Р. Зустрічне забезпечення як гарантія справедливого розгляду справи в цивільному та господарському судочинстві.

У статті автор розкриває питання зустрічного забезпечення як механізму, що сприяє захисту прав відповідача від зловживань, які можуть виникати у разі забезпечення позову в цивільній або господарській справі.

Практика застосування забезпечення позову в цивільних та господарських справах є поширеною та має чітке й повне нормативно-правове регулювання. Під час подання позовів трапляються окремі випадки приховування позивачами повної інформації щодо діяльності відповідача та його поведінки при виконанні зобов'язань, що створює можливості для застосування механізмів забезпечення позову на різних стадіях процесу без достатніх правових підстав. Водночас зустрічне забезпечення, хоча й має нормативне регулювання як у ЦПК, так і в ГПК України, проте не набуло такого широкого застосування на практиці.

У статті також розкривається зміст зустрічного забезпечення. Автор аналізує процесуальний порядок вирішення питання про забезпечення позову з одночасним застосуванням зустрічного забезпечення як інструменту стримування та дотримання принципу рівності в процесуальному законодавстві.

Зустрічне забезпечення не може існувати без забезпечення позову як самостійний інструмент, оскільки є його наслідком, а не першопричиною. Водночас скасування забезпечення позову може зумовити скасування зустрічного забезпечення, що, своєю чергою, створює ризик втрати відповідачем належного захисту від безпідставного забезпечення позову.

Стаття розкриває зміст зустрічного забезпечення як з точки зору процесуального регулювання, так і з точки зору практичного застосування цього механізму в цивільних та господарських справах.

Автор пропонує власне розуміння поняття «зустрічне забезпечення» та аналізує судову практику, що може бути корисним як для науковців, так і для практиків у сфері цивільного та господарського судочинства.

На думку автора, зустрічне забезпечення має бути обов'язковою умовою застосування забезпечення позову як гарантія захисту від потенційного порушення прав відповідача. Відповідний обов'язок доцільно передбачити як механізм стримування зловживань.

Ключові слова: забезпечення позову; зустрічне забезпечення; ефективний захист прав; забезпечення виконання судового рішення.

Ivasyn O.R. Counter-security as a guarantee of a fair trial in civil and commercial proceedings.

The article explores counter-security as a mechanism designed to protect the defendant's rights against potential abuses arising from the application of interim measures in civil and commercial proceedings.

While the practice of granting interim measures in civil and commercial cases is widespread and supported by comprehensive statutory regulation, certain instances occur where plaintiffs withhold full information regarding the defendant's activities and contractual performance. This creates opportunities for the unjustified application of interim measures at various stages of the process. Conversely, although counter-security is regulated by both the Civil Procedure Code and the Commercial Procedure Code of Ukraine, it has not yet achieved extensive practical application.

The author further elaborates on the legal nature of counter-security, analyzing the procedural framework for resolving interim relief in conjunction with counter-security as an instrument of restraint and a means of upholding the principle of procedural equality.

The study emphasizes that counter-security is derivative in nature; it cannot function as a standalone instrument and exists only as a consequence of interim measures. However, the revocation of interim measures may trigger the cancellation of counter-security, potentially depriving the defendant of adequate protection against unfounded claims.

The article examines counter-security from both procedural and practical perspectives within civil and commercial litigation. The author proposes an original definition of "counter-security" and provides an analysis of judicial practice, offering valuable insights for both legal scholars and practitioners. The author concludes that counter-security should be a mandatory condition for granting interim measures to serve as a robust guarantee against the violation of the defendant's rights and a deterrent against procedural bad faith.

Key words: securing a claim; counter-security; effective protection of rights; enforcement of court decisions; interim measures.

Постановка проблеми. Завдання господарського та цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 2 ГПК України, ст. 2 ЦПК України)

Звертаючись з позовом, особа розраховує на досягнення результату, а саме захисту прав та інтересів та відновлення порушення.

Зустрічне забезпечення є одним із дієвих механізмів захисту прав відповідача при застосуванні відносно нього негативних заходів у вигляді забезпечення позову, оскільки не тільки відповідач може допускати зловживання чи порушення. В свою чергу зустрічне забезпечення є неврегульованим до кінця процесуальним механізмом, оскільки присутня свобода вибору суду в частині застосування чи незастосування такого зустрічного забезпечення у кожній конкретній ситуації.

Метою дослідження є аналіз зустрічного забезпечення як зворотної сторони забезпечення позову, а також вивчення як наукового, так і практичного застосування в цивільних та господарських справах.

Стан опрацювання проблематики. Питанню зустрічного забезпечення свої дослідження присвячували науковці та практики, зокрема Н. Алексеєва, А. Бойчук, Н. Іванюта, В. Комаров, І. Кравченко, А. Коцюруба, М. Курило, Д. Луспенник, О. Маліневський, Л. Островська, М. Рожкова, С. Стасюк, О. Шурін та інші.

Н. Алексеєва визначає поняття зустрічного забезпечення особливим інститутом судового права, спрямованим на забезпечення певного балансу інтересів сторін та нейтралізацією негативних наслідків, які можуть виникнути внаслідок вжиття судом заходів забезпечення позову, а також забезпечення права на позов, який має на меті захистити відповідачів від недобросовісної поведінки позивачів у процесі та гарантує відшкодування можливих збитків відповідачам [1]. Д. Луспенник підтримує бачення визначення поняття зустрічного забезпечення та зазначає, що зустрічне забезпечення є гарантією від можливих збитків, яких зазнає відповідач [2].

А. Коцюруба наводить досить повне визначення, де зазначає, що зустрічне забезпечення – це особливий інститут цивільного судочинства (субінститут інституту забезпечення позову), спрямований на збереження процесуальної рівності сторін і попередження настання або гарантоване відшкодування можливих для відповідача збитків повністю чи частково [3].

Одним із своєрідних запобіжників від зловживання позивачем своїми процесуальними правами на забезпечення позову є інститут зустрічного забезпечення, який передбачає право суду вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування можливих збитків відповідача, що можуть бути спричинені забезпеченням позову. Зустрічне забезпечення можна розглядати як засіб дотримання певного балансу прав та інтересів сторін судового процесу, запроваджений процесуальним законодавством з метою забезпечення принципу процесуальної рівності та спрямований на уникнення потенційної шкоди, що може бути завдана відповідачеві в результаті застосування господарським судом заходів до забезпечення позову [4].

На відміну від забезпечення позову, яке застосовується як гарантія задоволення законних вимог позивача та виконання судового рішення та вживається судом виключно за заявою учасника справи, зустрічне забезпечення має на меті зберегти певний баланс сторін та мінімізувати можливі негативні наслідки, які можуть виникнути в результаті застосування судом забезпечувальних заходів, і може застосовуватися судом за власною ініціативою. Окрім того, зустрічне забезпечення позову застосовується тільки у випадку забезпечення позову [5].

М. Курило та І. Кравченко основною проблемою в темі зустрічного забезпечення називають складність визначення та доведення конкретного розміру збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із вжиттям заходів забезпечення позову [6, с. 83]. І така точка зору є абсолютно слушною.

Виклад основного матеріалу. Європейський суд з прав людини у своєму рішенні в справі «Каїч та інші проти Хорватії» (рішення від 17 липня 2008 року) вказав, що для Конвенції було б неприйнятно, якби стаття 13 декларувала право на ефективний засіб захисту, але без його практичного застосування. Таким чином, обов'язковим є практичне застосування ефективного механізму захисту, тобто, реальне виконання ухваленого судового рішення. Протилежний підхід суперечить принципу верховенства права.

Відповідно до Стаття 129¹ Конституції України суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання.

На жаль, невиконання рішення є однією з негативних тенденцій, які присутні в Україні, особливо в умовах воєнної агресії з боку російської федерації.

Невиконання судових рішень залишається хронічною проблемою української системи правосуддя, на що неодноразово звертали увагу Рада Європи та Європейський суд з прав людини [7].

Законодавство передбачає можливість створення гарантій для виконання судових рішень.

Відповідно до ч. 2 ст. 136 ГПК України (ч. 2 ст. 150 ЦПК України) забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду, а також з інших підстав, визначених законом.

ГПК та ЦПК України передбачає різноманітні форми забезпечення виконання судових рішень. Однією з форм забезпечення виконання судового рішення можна вважати забезпечення позову.

Під забезпеченням позову слід розуміти вжиття судом заходів щодо охорони матеріально-правових інтересів позивача, які гарантують реальне виконання судового рішення, прийнятого за його позовом. Інститут забезпечення позову спрямований проти несумлінних дій відповідача, який може приховати майно, розтратити його, продати, знецінити [8, п. 14].

Умовою застосування заходів до забезпечення позову є достатньо обґрунтоване припущення, що невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, що має бути підтверджено доказами наявності фактичних обставин, з якими пов'язується застосування певного заходу до забезпечення позову. Адекватність заходу до забезпечення позову, що застосовується господарським судом, визначається його відповідністю вимогам, на забезпечення яких він вживається. Оцінка такої відповідності здійснюється господарським судом, зокрема, з урахуванням співвідношення прав (інтересу), про захист яких просить заявник, з вартістю майна, на яке вимагається накладення арешту, або майнових наслідків заборони відповідачу вчиняти певні дії. Суд зазначає, що обранням належного, відповідно до предмета спору, заходу до забезпечення позову дотримується принцип співвіднесення виду заходу до забезпечення позову із заявленими позивачем вимогами, чим врешті досягаються: збалансованість інтересів сторін та інших учасників судового процесу під час вирішення спору, фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову та як наслідок ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача без порушення або безпідставного обмеження при цьому прав та охоронюваних інтересів інших учасників провадження у справі або осіб, що не є учасниками цього судового процесу [8, пп. 18-20].

Реалізація заходів зустрічного забезпечення є правом суду, а не його обов'язком, за виключенням випадків, передбачених частиною третьою статті 154 ЦПК України, в якій зазначено, що суд зобов'язаний застосовувати зустрічне забезпечення, якщо позивач не має зареєстрованого в установленому законом порядку місця проживання (перебування) чи місцезнаходження на території України та майна, що знаходиться на території України, в розмірі, достатньому для відшкодування можливих збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові; або суду надані докази того, що майновий стан позивача або його дії щодо відчуження майна чи інші дії можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду про відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові. Відповідно до частини четвертої статті 154 ЦПК України зустрічне забезпечення, як правило, здійснюється шляхом внесення на депозитний рахунок суду грошових коштів у розмірі, визначеному судом. Якщо позивач з поважних причин не має можливості внести відповідну суму, зустрічне забезпечення також може бути здійснено шляхом: надання гарантії банку, поруки або іншого фінансового забезпечення на визначену судом суму та від погодженої судом особи, щодо фінансової спроможності якої суд не має сумнівів; вчинення інших визначених судом дій для усунення потенційних збитків та інших ризиків відповідача, пов'язаних із забезпеченням позову. Розмір зустрічного забезпечення визначається судом з урахуванням обставин справи. Заходи зустрічного забезпечення позову мають бути співмірними із заходами забезпечення позову, засто-

сованими судом, та розміром збитків, яких може зазнати відповідач у зв'язку із забезпеченням позову (частина п'ята статті 154 ЦПК України) [9].

Метою вжиття заходів щодо забезпечення позову є уникнення можливого порушення у майбутньому прав та охоронюваних законом інтересів позивача та уникнення будь-яких труднощів при виконанні судового рішення у випадку задоволення позову [10, п. 4.4.].

Метою зустрічного забезпечення є співмірне вжиття судом заходів, спрямованих на забезпечення відшкодування можливих збитків відповідача відповідно до статті 146 ГПК України, які можуть бути спричинені забезпеченням позову. Інститут зустрічного забезпечення спрямований на реалізацію таких основних засад господарського судочинства як рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом та пропорційність, адже забезпечення позову певною мірою обтяжує відповідача і у випадку незадоволення вимог позивача зустрічне забезпечення гарантує можливість відшкодувати збитки [10, п. 4.6].

Ні Господарський, ні Цивільний процесуальний закони не містять чітких вимог щодо змісту і форми клопотання про зустрічне забезпечення, а тому до заяви про зустрічне забезпечення застосовуються положення статей 169, 170 ГПК та 182, 183 ЦПК України як до заяви, клопотання, заперечення з процесуальних питань.

Відповідно до ч. 5 ст. 139 ГПК, ч. 6 ст. 151 ЦПК України особа, яка звернулася до суду із заявою про забезпечення позову, повинна подати разом із заявою доказ сплати судового збору у встановлених порядку і розмірі. В свою чергу, вимоги ч. 5 ст. 139 ГПК, ч. 6 ст. 151 ЦПК України не застосовуються до клопотання про зустрічне забезпечення, оскільки умови та порядок застосування цих заяв є відмінними.

В свою чергу, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 139 ГПК, п. 6 ч. 1 ст. 151 ЦПК України передбачено, що заява про забезпечення позову подається в письмовій формі, підписується заявником і повинна містити пропозиції заявника щодо зустрічного забезпечення. Зазначене також свідчить про те, що суд може вирішити питання застосування зустрічного забезпечення в ухвалі про забезпечення позову, тобто без відповідного клопотання відповідача і сплати судового збору.

Відповідно до ч. 7 ст. 140 ГПК та ч. 10 ст. 153 ЦПК України суд, встановивши, що заяву про забезпечення позову подано без додержання вимог статті 139 ГПК України та ст. 151 ЦПК України, повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу.

Законодавець передбачив певний важіль стримування, оскільки передбачив обов'язок у заявника заяви про забезпечення позову подати пропозиції до зустрічного забезпечення позову, що дає можливість у головуючого стримувати безпідставні клопотання про забезпечення позову.

Зустрічне забезпечення є певним балансом між співмірністю забезпечення позову, запобігання зловживанням процесуальними правами недобросовісної сторони й врахуванням інтересів відповідача та можливе виключно у випадку забезпечення позову [10, п. 4.20].

З іншого боку суди застосовують ч. 7 ст. 140 ГПК та ч. 10 ст. 153 ЦПК України в частині повернення заяви про забезпечення доказів з підстав відсутності пропозицій до зустрічного забезпечення на власний розсуд, що виключає реалізацію принципу рівності учасників у справі, оскільки в одних справах заява про забезпечення позову при відсутності пропозицій до зустрічного забезпечення повертається, а в інших випадках задовольняється.

Така свобода вибору часто призводить до зловживання з боку судів та несвоєчасного прийняття рішень по забезпеченню позову, а також до надмірних втрат з боку осіб, на які покладаються додаткові обов'язки на підставі ухвали про забезпечення позову.

Висновки. Вважаємо, що зустрічне забезпечення має бути обов'язковою умовою подання заяви про забезпечення позову як гарантія захисту потенційного порушення прав відповідача у справі. Саме позивач, формуючи заяву про забезпечення позову, має своїми діями (пропозицією про зустрічне забезпечення позову) забезпечувати недопущення зловживання процесуальними правами. Тільки в такому випадку у суду, при розгляді питання про забезпечення позову, при наявності пропозиції про зустрічне забезпечення не допустити подальшого порушення прав усіх учасників у справі.

Для практичного втілення зазначених висновків було б доцільно розглянути пропозиції щодо внесення змін до ГПК та ЦПК України, а саме:

1) пункт 8 статті 153 ЦПК України викласти в такі редакції:

«8. В ухвалі про забезпечення позову суд зазначає вид забезпечення позову і підстави його обрання та визначає вид та/або розмір зустрічного забезпечення. Суд може також зазначити порядок виконання ухвали про забезпечення позову».

2) перше речення пункт 6 статті 140 ГПК України викласти в такі редакції:

«6. Про забезпечення позову або про відмову у забезпеченні позову суд постановляє ухвалу. В ухвалі про забезпечення позову суд зазначає вид забезпечення позову і підстави його обрання та

визначає вид та/або розмір зустрічного забезпечення. Суд може також зазначити порядок виконання ухвали про забезпечення позову».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеева Н.С. Зустрічне забезпечення як засіб захисту інтересів відповідача у цивільному процесі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С.42-46. URL: https://apnl.dnu.in.ua/3_2017/12.pdf.
2. Луспенник Д.Д. Зустрічне забезпечення – новела цивільного процесу. *Судово-юридична газета*. 2017. № 12. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/107640-zustrichne-zabezpechennya-novela-tsivilnogo-protsesu>.
3. Коцюруба А.І. Зустрічне забезпечення як один із способів захисту прав та інтересів відповідача в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 60. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/11.pdf>.
4. Стасюк С. Інститут забезпечення позову: проблемні питання та ризики. 2024. *Судово-юридична газета*. 2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/302679-institut-zabezpechennya-rozovu-problemni-pitannya-ta-riziki>.
5. Постанова Касаційного господарського суду Верховного суду від 28.07.2023, справа № 911/2797/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112484301>.
6. Курило М.П., Кравченко І.О. Зустрічне забезпечення в цивільному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №9. URL: http://lsej.org.ua/9_2024/20.pdf.
7. Ягунов Д. Умисне невиконання судових рішень (статистика злочинності, 2025 рік). *Prison Reform and Prevention of Torture*. URL: <https://www.cpt-echr.com/2025-jud-ex/>.
8. Постанова Касаційного господарського суду Верховного суду від 11.01.2023, справа № 915/1567/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108360182>.
9. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного суду від 10.04.2019, справа № 753/2380/18-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81288258>.
10. Постанова Касаційного господарського суду Верховного суду від 28.07.2023, справа № 911/2797/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112484301>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.02.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026